

Віталій Нагірний*

„НАЧАЛО КНАЖЕННЯ ВЕЛИКАГО КНЯЗА РОМАНА”: ДО ПИТАННЯ ПРО ЧАС УТВЕРДЖЕННЯ РОМАНА МСТИСЛАВИЧА В ГАЛИЧІ.

У самому кінці XII століття відбулась подія, яка серйозно вплинула на подальшу долю Галицької і Волинської земель – помер галицький князь Володимир Ярославович, останній легітимний представник династії Ростиславичів. Два його сини, які від 1188 року перебували в Угорському королівстві, були позашлюбні і не могли претендувати на батьківську спадщину¹. Внаслідок цього, галицький трон виявився вакантним. Цю ситуацію одразу ж використав володимирський князь Роман Мстиславич. Заручившись підтримкою краківського князя Лешка Білого він організував похід на Галич, зайняв місто і приєднав Галицьку землю до своїх волинських володінь².

На жаль, сучасні згаданим подіям джерела не зафіксували дати смерті Володимира Ярославовича, чи час зайняття Галича Романом Мстиславичем. Із Київського літопису відомо, що у 1196 [6704] році Володимир був ще живий³, а із Галицько-Волинського літопису дізнаємось, що у 1201 [6709] році галицьким князем був вже Роман Мстиславич⁴. Інші ранні руські літописи – Лаврентіївський та Радзівілівський – оминули своєю увагою події в Галицькій землі⁵, а польський хроніст Вінцентій Кадлубек, не подаючи дати, коротко занотував: „eo namque temporis in fata concesserat dux Galicie Wladimir”⁶.

* Нагірний Віталій – доктор філософії, доцент Ягеллонського університету (Краків, Польща).

¹ В буллі папи Гонорія III датованій 29 січня 1218 року, адресованій до Миколая, ігумена монастиря св. Феодосія на р. Сава в Угорщині, згадані „Basilica et Johanne Blandemero Rutorum Regibus apud Galiziam” (Vetera Monumenta Historica Hungariam Sacram Illustrantia / Ed. A Theiner et F. Miklosich. – Т. I: Ab Honorio PP. III usque ad Clementem PP. VI. 1216-1352. – Romae, 1859. – № XVI). На думку частини сучасних дослідників у папському документі йдеться про синів Володимира Ярославовича. Див. наприклад: *Войтович Л.* Княжа доба на Русі: портрети еліт. – Біла Церква, 2006. – С. 351. Однак, існує і інша думка, згідно із якою інформація папської буллі стосується першої половини XII століття, а згаданих у ній „Basilica et Johanne Blandemero...” необхідно ототожнювати із теребовельським князем Васильком Ростиславовичем, його сином Іваном та племінником Володимирком Володаревичем. Див. наприклад: *Майоров О.* Про останній похід Романа Мстиславовича (у контексті зовнішньополітичних зв'язків Галицько-Волинського князівства) / О. Майоров // Записки Наукового Товариства Шевченка. – Т. 256: Праці Історично-філософської секції. – 2008. – С. 9 (там також історіографія проблеми).

² Детальніше про ці події, див.: *Nagirmuу V.* Polityka zagraniczna księstw ziem halickiej i wołyńskiej w latach 1198/99-1264. (в друці).

³ Ипатьевская летопись // Полное Собрание Русских Летописей [далі: ПСРЛ]. – Т. 2. – Санкт-Петербург, 1908. – Стб. 698.

⁴ Там само. – Стб. 715.

⁵ Див.: Летопись по Лаврентьевскому списку // ПСРЛ. – Т. 1. – Ленинград, 1926-1928. – Стб. 414-416; Радзивилловская летопись // ПСРЛ. – Т. 38. – Ленинград, 1989. – С. 159-160.

⁶ Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonorum / Ed. M. Plezia // Monumenta Polo-

Дату смерті Володимира Ярославовича подають тільки пізніші джерела, однак із певними розбіжностями. Польський хроніст XV століття Ян Длугош⁷, а слідом за ним XVI-вічні автори Мартін Бельський і Мартін Кромер⁸, а також Мацей Стрийковський⁹ віднесли дану подію до 1198 року. Натомість укладач українського Густинського літопису, створеного у XVII столітті, вмістив інформацію про смерть галицького князя під 1199 роком¹⁰. У зв'язку із цим, у XIX столітті в історичній науці появилось два підходи щодо датування смерті останнього легітимного Ростиславича і зайняття Галича володимирським князем. У зарубіжній історіографії, насамперед у польській та російській, переважала хронологія, подана Длугошем¹¹. Щодо українських істориків, то вони висловились за датою, поданою у Густинському літописі. Першим, наскільки мені відомо, таку хронологію прийняв Ісидор Шараневич, а вслід за ним і Михайло Грушевський. В свою чергу, великий науковий авторитет останнього із згаданих авторів привів до того, що 1199 рік став загальноприйнятою датою смерті Володимира Ярославича і зайняття Галича Романом Мстиславовичем. Але цікаво, що ні І. Шараневич, ні М. Грушевський не навели переконливих доказів на користь такого датування. Ісидор Шараневич не вникаючи в деталі, зазначив тільки, що Володимир помер у 1199 році, після чого Галич опинився під владою Романа¹². Більше уваги цій проблемі присв'ятив Михайло Грушевський.

niae Historica. Nova Series [далі: MPH. S.N.]. – Т. 11. – Cracoviae, 1994. – S. 183. Вслід за Кадлубком цю інформацію повторює Великопольська хроніка, див.: *Chronica Poloniae Maioris* / Ed. B. Kürbis // MPH. S.N. – Т. 8. – Warszawa, 1970. – S. 71.

⁷ *Ioannis Dlugossii, Annales seu Cronicae incliti regni Poloniae in 10 libros.* – Lib. 5-6. – Varsaviae, 1973. – S. 168-169.

⁸ Мартін Кромер подав дату смерті Володимира в наступний спосіб – опис попередніх подій він закінчив словами „Рік справ тих був по Христі 1197” („Rok spraw tych był po Chrystusie 1197”), одразу після чого вміщено *passus* „Року другого (1198 – В.Н.) Володимир галицький князь помер...” („Roku drugiego (1198 – V.N.) Włodymierz halickie książę umarłszy...”), див.: *Kronika Polska Marcina Kromera, biskupa Warmińskiego.* – Т. 1. – Sanok, 1857. – S. 356. У Мартіна Бельського відповідний фрагмент теж вміщений одразу після опису подій 1197 року і звучить так: „Швидко потім Володимир галицький князь помер...” („Rychło potem Włodzimierz halickie książę umarł...”), див.: *Kronika Polska Marcina Bielskiego.* – Т. 1. – Sanok, 1856. – S. 225.

⁹ *Strykowski M. Kronika Polska, Litewska, Żmódzka i wszystkiej Rusi. Przedmowa M. Malinowskiego.* – Т. 1. – Warszawa, 1846. – S. 209.

¹⁰ *Прибавление къ Ипатіевской летописи // ПСРЛ.* – Т. 2. – Санкт-Петербург, 1843. – С. 326; *Latopis hustyński. Opracowanie, przekład i komentarze / Wyd. H. Suszko.* – Wrocław, 2003. – S. 174.

¹¹ Див. наприклад: *Bielowski A. Halicko-Włodzimierskie księstwo, później królestwo / A. Bielowski // Biblioteka Ossolińskich.* – Т. 4. – Lwów, 1864. – S. 10; *Smolka S. Mieszko Stary i jego wiek.* – Warszawa, 1881. – S. 543, przyp. 12; *Droba L. Stosunki Leszka Białego z Rusią i Węgrami.* – Kraków, 1881. – S. 4, przyp. 1, S. 7; *Semkowicz A. Krytyczny rozbiór Dziejów Polskich Jana Długosza (do roku 1384).* – Kraków, 1887. – S. 201; *Соловьёв С. М. История России с древнейших времен.* – Т. 3-4. – Москва, 1988. – С. 559; *Balzer O. Genealogia Piastów.* – Kraków, 1895. – S. 263.

¹² *Szaraniewicz I. Die Hypatios-Chronik, als Quellen-Beitrag zur österreichischen Geschichte.* – Lemberg, 1872. – S. 20. Цікаво, що у попередній праці Ісидор Шараневич датував смерть Володимира на 1198 рік, а зайняття Галича Романом Мстиславовичем на 1199 рік, див.: *Шараневич І. История Галицко-Володимирской Русы оть найдавейших времен до року*

У другому томі його „Історії України-Руси” читаємо: „В руських джерелах нема дати смерті Володимира, в останнє Володимир згадуєть ся, як ми бачили, в осени 1196 р. (Іпат. с. 468), про Романа ж у Галичині чуємо 1201 р. (під 1202 р. в Лаврентієвській, що тут спізнюєть ся о оден рік). Дату 1198 р. дав Длугош. Його хронологія руських подій взагалі дуже кулява, він то спізнюєть ся, то спішить ся незвичайно, але на сей раз може він і мав перед очима якусь записку – пор. його приписку в Monumenta Pol. hist. II. 800. Я одначе скорше був би за трохи пізнішою датою – нпр. 1199 р., виходячи от з чого: Київська літопись, що тут досить інтересуєть ся галицькими подіями і повинна б згадати про смерть Володимира, а знов у хронології сих років акуратно кінчить ся 1198 р. (1199 і 1200 зайняті похвалою Рюрикиви), – про смерть його не згадує; через те правдоподібнійше, що він умер не 1198 р., а 1199 наприклад. Мабуть такими самими міркуваннями прийшов до такої дати й густинський компілятор (с. 327), бо у Кромера і Бельского, котрих він цитує, сеї дати він не мав”¹³. Але, як виникає із цитованого фрагменту, М. Грушевський не мав певності щодо того чи Володимир насправді помер у 1199 році і не відкидав повністю можливості, що дана подія могла відбутись і в 1198 році. Підтвердженням цього є слова історика: „Десь 1198, чи правдоподібнійше може – 1199 р. умер Володимир”¹⁴. Тим не менш, припущення М. Грушевського дослідники почали трактувати як доведений факт і на даний час воно повністю домінує в історичній літературі¹⁵. Необхідно також підкреслити, що історики просто прийняли 1199 рік як час смерті Володимира і дату зайняття Галича Романом Мстиславовичем, не вдаючись до глибшого аналізу даної проблеми. Тим не менш, увагу привертають кілька важливих фактів, які не дозволяють беззаперечно приймати запропоноване М. Грушевським датування. У звязку із цим вважаю за необхідне вдатись до глибшого аналізу його аргументів.

Звернімось насамперед до твору Яна Длугоша. Михайло Грушевський вважав, що хронологія „руських подій” подана в хроніці польського автора є „дуже кулява”. Справді, при описі подій на Русі, які мали місце по смерті

1453. – Львов, 1863. – С. 62, 64.

¹³ Грушевський М. С. Історія України-Руси. – Т. 2. – Київ, 1992. – С. 454, прим. 1.

¹⁴ Там само. – С. 454.

¹⁵ Таке датування є загально прийнятим у сучасній історичній науці. Наскільки мені відомо, від часів М. Грушевського тільки С. Захоровський, Г. Лябуда, Л. Махновець і Б. Кюрбіс прийняли 1198 рік як час смерті Володимира і дату зайняття Галича Романом Мстиславовичем, див.: *Zachorowski S. Studja do dziejów XIII-go w. w pierwszej jego połowie / Wyd. J. Fijałek, // Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego Akademii Umiejętności.* – Т. 62. – Kraków, 1921. – S. 77; *Labuda G. Zaginiona kronika z pierwszej połowy XIII wieku w Rocznikach Królestwa Polskiego Jana Długosza. Próba rekonstrukcji.* – Poznań, 1983. – S. 29-30; Літопис Руський, за ред. Л. Махновця. – Київ, 1989. – С. 370, прим. 1 до 1201 року; *Kürbis B. Wstęp // Kronika Polska, przełożyła i opracowała B. Kürbis.* – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1996. – S. XXXVI (пізніше Б. Кюрбіс висловлювалась і на користь 1198 і на користь 1199 року, див.: *Kürbis B. Wstęp // Mistrz Wincenty Kadłubek. Kronika Polska, przełożyła i opracowała B. Kürbis.* – Wrocław, 2003. – S. XXXVI, 251, прим. 295). Обережно до дати 1199 віднеслась також Н. Щавелева, див.: *Щавелева Н. И. Древняя Русь в „Польской истории” Яна Длугоша (книги I-VI): Текст, перевод, комментарий, под ред. и с дополнениями А. В. Назаренко.* – Москва, 2004. – С. 440, прим. 333.

Романа Мстиславовича, польський автор допустився чимало хронологічних неточностей. Однак, в тій частині твору Длугоша, де розповідається про останні роки XII і перші роки XIII століття, спостерігаємо іншу ситуацію. Тут краківський канонік автор подає досить точне датування подій, що відбувались на Русі. Можна навести кілька таких прикладів. Під 1199 роком Длугош інформує про початок репресій застосованих Романом Мстиславовичем проти галицького боярства¹⁶. В даному випадку подана ним хронологія цілком вписується в контекст подій оскільки майже ідентичне оповідання знаходимо в Хроніці Вінцентія Кадлубка. Під 1202 роком в творі польського хроніста міститься інформація про зайняття і зруйнування Києва військами Рюрика Ростиславовича та його половецьких союзників. Цього разу Длугош подав навіть точну денну дату – 2 січня¹⁷. Правильною є також дата загибелі Романа Мстиславовича під Завихостом¹⁸. Звичайно, зустрічаємо у Длугоша і окремі хронологічні неточності¹⁹. Однак, необхідно підкреслити, що при описі подій на Русі в останніх роках XII і на самому початку XIII століття польський хроніст подає досить достовірну хронологію, в кожному разі розбіжності в датуванні не настільки серйозні як допущені помилки при описі наступних подій. З іншого боку, і сам М. Грушевський не відкидав можливості того, що Длугош міг опиратись не незбережене джерело і його датування може бути правильним. Останнє припущення видається більш раціональним. Спробуємо вяснити на підставі чого польський хроніст міг вибудувати свою хронологію.

Знайти відповідь на поставлене запитання надзвичайно важко. Відомо, що при описі подій в Галицькому князівстві в кінці XII століття Ян Длугош опирався насамперед на твір Вінцентія Кадлубка, з якого він черпав інформацію

¹⁶ Ioannis Dlugossii. Annales. – Lib. 5-6. – S. 173-174.

¹⁷ Там само. – S. 184-185. Подаючи таку річну дату хроніст не допустився помилки, оскільки описувані ним події мали місце в літописному 1202 березневому році (1.03.1202 – 28.02.1203). Детальніше про це див.: Бережков Н. Г. Хронология русского летописания. – Москва, 1963. – С. 87.

¹⁸ Ioannis Dlugossii. Annales. – Lib. 5-6. – S. 192-197, зокрема S. 197.

¹⁹ До таких помилок краківського каноніка необхідно віднести вміщену під 1198 роком (замість 1194 року) згадку про смерть київського князя Святослава Всеволодовича (Ioannis Dlugossii. Annales. – Lib. 5-6. – S.173. Пор.: Ипатьевская летопись. – Стб. 680), а також зміщення дати походу руських князів проти половців із зими 1203/1204 року на 1205 рік (Ioannis Dlugossii. Annales. – Lib. 5-6. – S. 197). В останньому випадку механізм виникнення помилки можна з високою правдоподібністю пояснити тим, що Длугош просто старанно переписав дату виправи із якогось руського джерела. Тим більше, що помилки в датуванні даного походу зустрічаємо і в ранніх руських літописах, наприклад в Лаврентіївському, див.: Летопись по Лаврентьевскому списку. – Стб. 420. Пор.: Щавелева Н. И. Древняя Русь в „Польской истории” Яна Длугоша. – С. 444, прим. 341. Приблизно на рік Длугош помилюся і при поданні інформації про зайняття Києва князем Святославом та вигнання його із столиці Русі Романом Мстиславовичем, при умові однак, що дана подія взагалі мала місце, див.: Ioannis Dlugossii. Annales. – Lib. 5-6. – S. 198; Пор.: Щавелева Н.И. Древняя Русь в „Польской истории” Яна Длугоша. – С. 444-445, прим. 343; Dąbrowski D. Genealogia Mściślawowiczów. Pierwsze pokolenia (do początku XIV w.). – Kraków, 2008. – S. 599-601. Не згадуватиму тут розповіді Длугоша про так званий перший похід Романа до Польщі в 1204 році (Ioannis Dlugossii. Annales. – Lib. 5-6. – S. 191-192), оскільки вяснити її походження і достовірність фактично неможливо.

за посередництвом Великопольської хроніки²⁰. Але і Кадлубек, і автор Великопольської хроніки інформують про смерть Володимира Ярославовича та зміни на галицькому троні без подання конкретної дати²¹. Правда, на маргінесі Краківського Капітульного рочника, яким, поза всіма сумнівам, користувався польський хроніст²², під 1198 роком знаходимо наступну нотатку: „Romano duci per Lestkonem datur Haliziensis ducatus”²³, однак цей запис був зроблений значно пізніше, а його автором найправдоподібніше був сам Длугош²⁴. Виходячи із цього, необхідно шукати інше джерело на яке міг опиратись краківський канонік. Новітні джерелознавчі дослідження показують, що він, при описі подій кінця XII і першої половини XIII століття користувався низкою незбережених польських джерел. Серед них могли бути домініканська так звана „Втрачена хроніка”, написана Вінцентієм з Кельчи біля 1260 року²⁵ чи, що більш правдоподібно, цілий ряд невідомих сьогодні творів, повсталих у середовищі польських домініканців²⁶. Не виключено, що саме в одному із цих незбережених джерел Длугош міг знайти дату смерті Володимира чи дату зайняття Галича Романом. Дане припущення видається досить вірогідним, оскільки польські автори були досить добре поінформовані про події в сусідніх руських князівствах. Треба взяти під увагу ще одну можливість розв’язання даної проблеми. Дослідники вже неодноразово звертали увагу на те, що існують поважні підстави вважати, що Длугош, при написанні шостої книги свого твору, користувався незбереженими руськими джерелами²⁷. З огляду на те, що у польського історика знаходимо багато інформації про події на Русі, котра невідома із інших джерел, вважаю

²⁰ *Semkowicz A.* Krytyczny rozbiór. – S. 201; *Щавелева Н.И.* Древняя Русь в „Польской истории” Яна Длугоша. – С. 440, прим. 333.

²¹ *Magistri Vincentii dicti Kadlubek Chronica Polonorum.* – S. 183; *Chronica Poloniae Maioris.* – S. 71.

²² Н. И. Щавелева, Древняя Русь в „Польской истории” Яна Длугоша. – С. 21-23 (там також історіографія питання).

²³ *Nadawniejsze roczniki krakowskie i kalendarz,* ed. Z. Kozłowska-Budkowa // *MPH S.N.* – Т. 5. – Warszawa, 1978. – S. 68, przyp. II.

²⁴ Там само. На мою думку, даний запис, незважаючи на його пізніше походження, має важливе значення, оскільки факт, що Длугош наважився вписати цю інформацію на полях рочника може свідчити про те, що хроніст був переконаний у правильності цієї дати.

²⁵ *Labuda G.* *Zaginiona kronika.* – S. 160-173.

²⁶ *Zdanek M.* „Zaginiona kronika dominikańska” z XIII wieku. Próba nowego spojrzenia // *Fontes et historica. Prace dedykowane Antoniemu Gąsiorowskiemu.* – Poznań, 2007. – S. 245-282, зокрема S. 279.

²⁷ Про руські джерела якими міг користуватись Длугош, див.: *Пауцто В. Т.* Киевская летопись 1238 г. / В. Т. Пауцто // *Исторические Записки.* – Т. 26. – 1948. – С. 276-279; *Dąbrowski J.* *Dawne dziejopisarstwo polskie (do roku 1480).* – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1964. – S. 226; *Лимонов Ю. А.* Ян Длугош и русские летописи / Ю. А. Лимонов // *Культурные связи России с европейскими странами в XV-XVII веках.* – Ленинград, 1978. – С. 6-96; *Щавелева Н. И.* Древняя Русь в „Польской истории” Яна Длугоша. – С. 40-52 (там також історіографія проблеми); *Dąbrowski D.* Czy Jan Długosz pisząc siódmą księgę „Annalium” korzystał z Kroniki halicko-wołyńskiej lub źródła jej pokrewnego? / *D. Dąbrowski // Ruthenica.* – Т. 3. – 2004. – С. 185; *Його ж:* Dwa ruskie małżeństwa Leszka Białego. Karta z dziejów Rusi halicko-wołyńskiej i stosunków polsko-ruskich w początkach XIII wieku // *Roczniki Historyczne.* – R. 72. – 2006. – S. 81-84.

раціональною думку про використання ним незбережених руських літописів, із яких він міг почерпнути дату смерті останнього легітимного Ростиславича і дату опанування галицького трону володимирським князем. Запропоновані вище розв'язання вважаю найбільш логічними, хоча необхідно визнати, що остаточно підтвердити їх неможливо з огляду на стан джерельної бази.

Перейдемо до чергового моменту у наукових роздумах М. Грушевського – до проблеми відсутності інформації про смерть Володимира Ярославовича у Київському літописі. Як вже зазначалось вище, український дослідник пояснив мовчання літопису тим, що інформація про смерть Володимира не пасувала до похвали Рюрикові Ростиславовичу, яка знаходиться в літописі під 1199 і 1200 роками. Натомість, нічого не перешкоджало літописцеві помістити інформацію про смерть Володимира під 1198 роком, якщо дана подія справді відбулась в тому році. На підставі таких міркувань історик прийшов до висновку, що Володимир мав померти після 1198 року, найправдоподібніше в 1199 році. По суті справи, це є головним аргументом М. Грушевського на користь того, що Володимир Ярославович у 1198 році був ще живий. Погоджуючись із тезою, що інформація про смерть Володимира не пасувала до похвали на честь Рюрика, хочу наголосити, що власне з цього приводу вона не могла бути вміщеною і під 1198 роком. Джерелознавчі дослідження Київського літопису показують, що останні його записи – датовані 1198, 1199 і 1200 роками – у раніших редакціях цього твору були єдиною літописною статтею, яка була вміщена під 1198 роком. І тільки пізніше один із редакторів літопису поділив її на три частини. Відповідно, похвалу Рюрику Ростиславовичу необхідно датувати березневим 1198 роком (1.03.1198 – 28.02.1199)²⁸. Таким чином бачимо, що якщо б смерть Володимира мала місце у 1198 році, зокрема у другій його половині, то вона так само не пасувала б до описуваних у літописі подій і з цього приводу могла бути проігнорована літописцем²⁹. Звичайно, існує ще можливість того, що події в Галицькій землі в останніх роках XII століття знайшли своє відображення у незбереженому продовженні Київського літопису³⁰. Але це останнє припущення неможливо підтвердити чи спростувати³¹. В кожному разі вважаю,

²⁸ Шахматов А. Разыскания о русских летописях. – Москва, 2001. – С. 572, 582; Бережков Н. Г. Хронология русского летописания. – С. 24, 209-211, 340.

²⁹ Необхідно відмітити, що Київський літопис під 1198 роком розповідає про смерть чернігівського князя Ярослава Всеволодовича (Ипатьевская летопись. – Стб. 707), яка теж не пасує до похвали Рюрикові. Але, дана інформація, найправдоподібніше, стосувалась попереднього 1197 року і була вміщена під 1198 роком пізнішим редактором літопису. Детальніше про це див.: Бережков Н. Г. Хронология русского летописания. – С. 209.

³⁰ В історичній науці часто зустрічаємо погляд, згідно із яким Ян Длугош користувався незбереженим руським літописом, який був створений у середовищі близькому до смоленських Ростиславичів і був зрадагований біля 1238 року. Див. наприклад: Паушто В. Т. Киевская летопись 1238 г. – С. 276-279; Dąbrowski D. Czy Jan Długosz pisał siódmą księgę „Annalium” korzystał z Kroniki halicko-wołyńskiej lub źródła jej pokrewnego? – S. 185.

³¹ Достовірно в'яснити чи інформація про досліджувані події могла потрапити до Длугоша за посередництвом незбереженого продовження Київського літопису неможливо. Не відомо чи дане джерело взагалі містило інформацію про зміни на галицькому троні в кінці XII століття. З великою обережністю однак припускаю, що у ньому не було інформації про смерть Володимира і зайняття Галича Романом. В даному випадку виходжу із наступних

що вищенаведені міркування не перешкоджають вмістити смерть Володимира Ярославовича і зайняття Галича Романом Мстиславовичем на 1198 рік, зокрема на другу його половину.

Завершуючи аналіз хронології подій в Галицькій землі у кінці XII століття, Михайло Грушевський зазначив, що більш вірогідним є датування подане у Густинському літописі. Однак, не маємо жодного доказу, що саме ця дата є достовірною. Якщо порівняти записи Длугоша, Бельського і Кромера із інформацією Густинського літопису то одразу стає помітним тісний зв'язок між ними. Немає жодних сумнівів, що у даному випадку автор українського літопису користувався польськими хроніками XVI століття³², а за їх посередництвом і твором Длугоша. Тільки в одному його інформація відрізняється від даних польських авторів – смерть Володимира Ярославовича датована не 1198 а 1199 роком³³. Не відомо звідки укладач літопису взяв дату, яка не появляється в жодному іншому джерелі. Тим не менш вважаю, що можна запропонувати кілька розв'язань цієї проблеми.

По-перше, не можемо виключити можливості того, що укладач літопису просто автоматично пересунув датування на один рік. Хочу звернути увагу на факт, що в тих випадках коли літописець опирався на праці польських хроністів він переважно повторював подану в даних творах хронологію. За одним важливим винятком. При описі перебування опального візантійського імператора Олексія III при дворі Романа Мстиславовича Густинський літопис „спізнюється” на один рік по відношенню до датування Длугоша, Кромера і Бельського, які одногослосно датують цю подію 1200 роком³⁴. Натомість в українському джерелі ця подія вміщена під 1201 роком, хоча, поза всіма сумнівами, укладач літопису опирався на даних польських авторів³⁵. У даному випадку виразно простежується хронологічна помилка літописця. Відповідно, не можемо виключити, що така помилка вкралась і при описі ним галицьких подій кінця XII століття. Оскільки оригінал Густинського літопису не зберігся³⁶, то важко

міркувань. У втраченій частині літопису ці дані могли бути вміщені під датою не ранішою як 1199 рік (збережена частина літопису закінчується березневим 1198 роком і доведена до 28.02.1199 року, відповідно незбережене продовження мало б розпочинатись описом подій 1199 року). Але в такому випадку не зрозуміло чому Длугош, який правдоподібно користувався даним джерелом, подав 1198 рік. Вважаю, що це дає підстави припускати, що у втраченому продовженні Київського літопису не було інформації про події в Галицькій землі у останніх роках XII століття.

³² Про це інформує нас сам укладач Густинського літопису, який на полях своєї праці старанно нотував джерела на які він опирався. Поряд із описом подій в Галичі літописець зазначив, що дана інформація була взята із сьомої книги Хроніки Мартіна Кромера та із твору Мартіна Бельського, див.: Прибавление к Ипатьевской летописи. – С. 326; *Latopis hustyński*. – S. 174.

³³ Прибавление к Ипатьевской летописи. – С. 326; *Latopis hustyński*. – S. 174.

³⁴ *Ioannis Dlugossii, Annales*. – Lib. 5-6. – S. 177; *Kronika Marcina Bielskiego*. – T. 1. – S. 228; *Kronika polska Marcina Kromera*. – T. 1. – S. 360.

³⁵ Прибавление к Ипатьевской летописи. – С. 327; *Latopis hustyński*. – S. 175-176.

³⁶ *Мишко Д. І. Густинський літопис як історичне джерело / Д. І. Мишко // Український Історичний Журнал. – 1971. – № 4. – С. 69-70; Ковальський Н. П., Мыцык Ю. А. Украинские летописи / Н. П. Ковальский, Ю. А. Мыцык // Вопросы Истории. – 1985. – № 10. – С. 84.*

судити чи зміщення дат появилось вже в першій версії твору чи виникло при створенні пізніших копій цього джерела.

По-друге, існує ще одна можливість вирішення даної проблеми – не виключено що між датуванням Яна Длугоша і Густинського літопису немає суперечності. На перший погляд таке припущення може видаватись дивним, але детальніший аналіз української літературної пам'ятки показує, що воно не позбавлене серйозних підстав. В Густинському літописі увагу привертає подвійне датування подій – за візантійською ерою та згідно із римським календарем. На жаль, ми не в змозі в'яснити чи така подвійна хронологія була в оригіналі літопису. Не виключено, що одне із датувань було додане пізнішим редактором. Але немає жодних сумнівів, що за основу хронологічної сітки треба визнати датування згідно візантійської ери (включаючи візантійський початок року), як загально прийняте в руських землях у XV-XVII століттях³⁷, насамперед у середовищі православного духовенства у якому повстав Густинський літопис³⁸. За візантійською ерою, оповідання про смерть Володимира і зайняття Галича Романом вміщене в Густинському літописі під 6707 роком. Відомо, що за візантійським календарем початок року припадав на 1 вересня. Відповідно, 6707 рік „від початку світу” охоплює період від 1 вересня 1198 року до 31 серпня 1199 року³⁹. Таким чином згадувані вище події можна віднести не тільки до 1199 року а і до 1198 року, зокрема до проміжку часу між 1 вересням та 31 грудням⁴⁰. Із огляду на це не бачу перешкод, щоб датувати смерть Володимира Ярославовича та зайняття Галича Романом Мстиславовичем на останню третину 1198 року, що відповідало б хронології поданій у Длугоша.

На користь того що досліджувані події мали місце ще в 1198 році може свідчити ще кілька додаткових міркувань. Необхідно відмітити, що інформацію про зміни на галицькому троні в кінці XII століття зустрічаємо ще в одному українському творі XVII століття – Хроніці з літописців стародавніх Феодосія Софоновича⁴¹. Порівняння тексту обох пам'яток у тій частині, яка стосується подій у Галицькій землі, дозволяє вважати, що їх автори опирались на одні і ті

³⁷ Ширше на тему календаря, поширеного у руських землях у XV-XVII століттях див.: *Chronologia Polska / Pod red. B. Włodarskiego.* – Warszawa, 1957. – S.56-57.

³⁸ Про автора і місце створення Густинського літопису див.: *Єршов А.* Коли і хто написав Густинський літопис? / *А. Єршов // Записки Наукового Товариства Шевченка.* – Т. 100. – ч. 2. – 1930. – С. 205-211; *Мишко Д. І.* Густинський літопис як історичне джерело. – С. 69-70; *Latopis hustynski.* – S. 26-31.

³⁹ У Візантії літочислення велось від символічного початку світу. Згідно нього, Ісус Христос народився в 5508 році. Тому, при перерахунку дат поданих за візантійською ерою на сучасне літочислення, необхідно від наявної в нашому розпорядженні дати відминувати число 5508. Стосуючи відповідну систему, 6707 рік візантійської ери стає 1199 роком нашої ери. Але оскільки у візантійському календарі рік розпочинався 1 вересня то внаслідок цього 6707 рік відповідає періодові від 1 вересня 1198 до 31 серпня 1199 року нашої ери. Даний перерахунок зроблений на підставі праць: *Черепнин Л.* Русская хронология. – Москва, 1944. – С. 24; *Бережков Н. Г.* Хронология русского летописания. – С. 9.

⁴⁰ Мою увагу на даний факт звернув професор Ягелонського університету Мацей Саламон (Maciej Salamon) у рецензії на мою дисертацію (квітень 2008 р.).

⁴¹ *Софонович Феодосій.* Хроніка з літописців стародавніх, підготовка тексту, передмова і коментарі Ю. А. Мицика і В. М. Кравченка. – Київ, 1992. – С. 126.

ж джерела. Відомо, що укладач Густинського літопису використовував хроніки Мартіна Кромера і Мартіна Бельського. Софонович, натомість, опирався на Хроніку Мацея Стрийковського⁴². Добре відомою йому була і Хроніка Мартіна Бельського⁴³. Немає необхідності черговий раз доводити загально прийнятий в історичній науці факт, що і Кромер, і Бельський, і Стрийковський, при описі подій на Русі в кінці XII – на початку XIII століття, фактично дослівно повторюють інформацію Длугоша. Відповідно, і Густинський літопис, і Хроніка Софоновича в даному випадку мають спільне джерело – твір Яна Длугоша. Ще одним спільним джерелом міг бути один із незбережених руських літописів⁴⁴. Але незважаючи на те, що обидва українські твори подають схожий опис подій у Галицькій землі, вони відрізняються в їх датуванні. Якщо укладач літопису вмістив їх під 6707 (1199) роком то Софонович вказує іншу дату – 1198 рік⁴⁵.

Звернімо увагу також на кілька важливих свідчень Вінцентія Кадлубка. З його Хроніки дізнаємось, що під час волинсько-польського походу на Галич Лешко Білий ще володів Краковом. Але невдовзі після повернення із виправи на Русь старший Казимирович змушений був уступити місто Мешкові Старому і перебралась до Сандомира⁴⁶. В історичній науці зміна правителів на краківському троні датується 1198 або першою половиною 1199 року⁴⁷. Відповідно, галицький похід Лешка і Романа треба датувати найпізніше початком 1199 року або, що видається більш ймовірним, ще 1198 роком. Кадлубек інформує також, що під час виправи на Русь син Казимира Справедливого був ще в дуже молодому віці⁴⁸. Якщо взяти до уваги, що він народився у 1184 або в 1185 році⁴⁹ то в світлі свідчень Кадлубка більш логічним буде датувати похід Лешка і Романа на Галич ранішою датою.

На завершення хочу навести ще один аргумент. На мою думку, на користь утвердження Романа Мстиславовича в Галичі ще в 1198 році свідчить хронологія другого шлюбу князя. Як переконливо довів Ієронім Граля до одруження Романа із візантійкою дійшло не пізніше як в 1199 році. Відповідно, переговори в справі шлюбу мали розпочатись раніше, тобто ще в 1198 році. Згідно із тезою варшавського історика, шлюб було заключено ще під час правління

⁴² Мицик Ю. А. Передмова // Софонович Феодосій. Хроніка з літописців стародавніх, підготовка тексту, передмова і коментарі Ю. А. Мицика і В. М. Кравченка. – Київ, 1992. – С. 23-24.

⁴³ Там само. – С. 26.

⁴⁴ Про руські джерела якими могли користуватись укладач Густинського літопису і Феодосій Софонович див.: *Latopis hustynski*. – S. 18; *Мицик Ю. А.* Передмова. – С. 21-23.

⁴⁵ *Софонович Феодосій*. Хроніка з літописців стародавніх. – С. 126.

⁴⁶ *Magistri Vincentii dicti Kadłubek Chronica Polonorum*. – S. 183.

⁴⁷ *Smolka S.* Mieszko Stary i jego wiek. – S. 543, przyp. 12 (rok 1198/1199); *Wyrozumski J.* Leszek Biały / J. Wyrozumski // *Polski Słownik Biograficzny*. – T. 17. – Wrocław-Warszawa-Kraków, 1972. – S. 156 (1198 r.); *Labuda G.* Zaginiona kronika. – S. 29-30 (автор більш схиляється до 1198 року, хоча не виключає можливості і інших дат, наприклад 1199 чи навіть 1197 або 1196 року).

⁴⁸ *Magistri Vincentii dicti Kadłubek Chronica Polonorum*. – S. 183. Див. теж: *Labuda G.* Zaginiona kronika. – s. 29.

⁴⁹ *Jasiński K.* Rodowód Piastów małopolskich i kujawskich. – Poznań-Wrocław, 2001. – S. 23-25 (1184 або 1185 рік). Поп.: *Balzer O.* Genealogia Piastów. – S. 263 (1186 або 1187 рік).

Романа Мстиславовича у Володимирі⁵⁰. Повністю погоджуюсь із І. Гралею в тому, що початок переговорів візантійських дипломатів із руським князем необхідно датувати 1198 роком. Однак, значно важче прийняти думку, що під час переговорів Роман являвся тільки володимирським князем. Необхідно наголосити, що імператорський двір очікував від союзу з Романом допомоги у боротьбі із половцями. Але треба пам'ятати, що Роман до часу зайняття Галича був лише одним із удільних волинських князів і не володів достатніми силами чи впливом щоб організувати серйозну військову акцію проти половців. Крім того, саме географічне положення Володимирського князівства, яке не мало кордону із степом, сильно ускладнювало можливість здійснення Романом походу проти половців. Безумовно, імператорський двір мав добре орієнтуватись в реальному співвідношенні сил на Русі і розуміти яке місце в ієрархії руських правителів займав удільний володимирський князь. У такій ситуації Роман Мстиславович навряд чи міг розглядатись візантійською дипломатією як реальний кандидат у союзники. Але картина відносин князя із візантійським правлячим домом буде зовсім іншою якщо припустити, що на час початку переговорів із представниками династії Ангелів Роман уже володів Галичем. Опанування Галицького князівства і об'єднання колишніх володінь Ростиславичів із волинським уділом Романа одразу перетворило князя на одного із найсильніших руських правителів. Поза всякими сумнівами, така подія не могла залишитись непоміченою у Константинополі, що одразу ж привернуло увагу візантійських дипломатів до особи Романа. Власне тоді Роман насправді міг стати цінним політичним і військовим партнером для імператорського двору. По-перше, внаслідок об'єднання Галицької землі і частини Волині у розпорядженні Романа Мстиславовича опинились значні матеріальні і людські ресурси, що давало йому реальну можливість на організацію успішної боротьби проти кочівників. По-друге, нове князівство Романа безпосередньо межувало із землями половців⁵¹, що автоматично зумовлювало зацікавлення самого князя у вирішенні „половецької проблеми” і давало візантійським дипломатам підстави розраховувати на залучення нового галицького правителя до антиполовецької коаліції.

⁵⁰ *Grala H.* Drugie małżeństwo Romana Mściślawowicza / H. Grala // *Slavia Orientalis*. – Т. 31. – 1982. – № 3-4. – С. 124-125. Запропоноване І. Гралею датування другого шлюбу Романа нещодавно підтвердив Д. Домбровський, див.: *Dąbrowski D.* Rodowód Romanowiczów książąt halicko-wołyńskich. – Poznań-Wrocław, 2002. – С. 40; *Його ж.* Genealogia Mściślawowiczów. – С. 265. Див. теж інші датування: *Baumgarten N. de.* Généalogies et mariages occidentaux des Ruricides Russes. Du Xe au XIIIe siècle. – Romae, 1928. – Tab. V, XI (1200 рік); *Войтович Л.* Князівські династії Східної Європи (кінець IX–початок XVI ст.: склад, суспільна і політична роль). Історико-генеалогічне дослідження. – Львів, 2000. – С. 224; *Його ж.* Князя доба на Русі. – С. 487 (біля 1200 року); *Толочко А. П.* Известен ли год рождения Даниила Романовича Галицкого? // *Средневековая Русь*. – Т. 7. – 2007. – С. 234-235 (кінець 1202 – початок 1203 року).

⁵¹ Про кордони територій зайнятих половцями див.: *Расовкій Д.* Половцы. III: Пределы „поля половецкого” / Д. Расовкій // *Seminarium Kondakovianum*. – Т. 9. – Praha, 1937. – С. 72-85; – Т. 10. – Praha, 1938. – С. 155-178 (зокрема, Т. 10. – С. 155-165). Про південно-східні кордони Галицького князівства див.: *Войтович Л.* Кордони Галицько-Волинської держави: проблеми та дискусії / Л. Войтович // *Записки Наукового Товариства Шевченка*. – Т. 256. – 2006. – С. 199, 201.

Не треба забувати і про традиційно добрі стосунки між імператорським двором та галицькими Ростиславовичами, спадкоємцем яких став Роман⁵². Оскільки, як зазначалось вище, початок переговорів про шлюб Романа із представницею візантійської аристократії⁵³ необхідно датувати на 1198 рік то раціональним видається припущення, що на той час Роман уже володів Галичем.

Висловлені вище міркування, на мою думку, показують, що немає поважних підстав відкидати 1198 рік як дату смерті галицького князя Володимира Ярославовича і час опанування Галича Романом Мстиславовичем. Швидше навпаки – подані аргументи дозволяють вважати цю дату більш правдоподібною. У зв'язку з цим вважаю, що найбільш вірогідним часом смерті останнього легітимного представника династії Ростиславовичів та часом зайняття галицького трону володимирським князем Романом є остання третина 1198 року, зокрема період між 1 вересням та 31 грудня⁵⁴.

Vitaliy Nagirnyy. “BEGINNING OF THE REIGN OF THE GRAND PRINCE ROMAN” (“НАЧАЛО КНЯЖЕННЯ ВЕЛИКАГО КНЯЗА РОМАНА”): TO THE MATTER OF THE TIME OF THE ESTABLISHMENT OF ROMAN MSTYSLAVYCH IN GALYCH.

⁵² Детальніше про відносини галицьких Ростиславовичів із візантійською правлячою династією див.: *Нагірний В.* Відносини між Галицьким князівством і Візантією в XII – на початку XIII ст. / *В. Нагірний* // Питання історії України. – Т. 6. – 2003. – С. 45-49, зокрема С. 45-47; *Войтович Л.* Галицьке князівство на Нижньому Дунаї / *Л. Войтович* // Галич і Галицька земля в державотворчих процесах України. – Галич, 2008. – С. 3-18; *Його ж.* Ruś Halicka a Bizancjum w XI-XIV ww. (в друці). В даному місці хочу висловити подяку проф. Леонтію Войтовичу за надання мені можливості ознайомитись із рукописом останньої із згаданих вище праць.

⁵³ Співставлення думок щодо походження другої дружини Романа див.: *Dąbrowski D.* Rodowód Romanowiczów. – С. 35-43; *Войтович Л.* Мати короля Данила (зауваження на полях монографії Д. Домбровського) / *Л. Войтович* // Княжа доба: історія і культура. – Т. 1. – 2007. – С. 45-58.

⁵⁴ Припущення щодо необхідності датування зайняття Галича Романом останньою третьою 1198 або, найпізніше, самим початком 1199 року вже висловлювався мною в одній із попередніх праць. Див.: *Нагірний В.* До питання про датування першого походу галицько-волинського князя Романа Мстиславовича проти половців / *В. Нагірний* // Вісник Національного університету „Львівська Політехніка”. – Т. 571: Держава та армія. – 2006. – С. 87.